

## İKTİSAT SOSYOLOJİSİNDE YENİ AÇILIMLAR

Göksel GÜNAY

### ÖZET

*İktisat sosyolojisi, 1980'lerden sonra Neo-Liberal ideolojinin etkisiyle geri plânda kaldı. Kâr, verimlilik, etkinlik gibi kıstaslar ön plana alınarak iktisadi sürecin sosyal ve kültürel yönleri ihmal edildi.*

*Halbuki bu dönem, ekonominin sosyal ve kültürel süreçler üzerinde en fazla etkin olduğu ve piyasaların toplumdaki özerkleştiği dönemdir. Bu makalede Neo-Liberal varsayımlara dayalı küreselleşme sürecinin etkisiyle iktisat sosyolojisinin ele alması gereken konular ve küreselleşmenin üst yapısını yansıtan kültür endüstrisi üzerinde durulacaktır.*

*Anahtar Kelimeler : Neo-Liberalizm, Küreselleşme, Anglo-Sakson Kapitalizmi, Ren Kapitalizmi, Kültür Endüstrisi, Yumuşak Güç*

### ABSTRACT

*Economic sociology by the effect of the Neo-Liberal ideology has stayed in the background since 1980's. Being given priorities like profit, productivity and efficiency, social and cultural aspect of economic process has been neglected*

*However, this era of economy had the most efficient influences on cultural and social process and also it was the period that markets were getting free from the society.*

*In this paper, process of globalization which depended upon Neo-Liberal assumptions and Cultural Industry which reflects the super structure of globalization will be emphasized*

*Key Words : Neo-Liberalism, Globalization, Anglo-Sakson Capitalism, Ren Capitalism, Cultural Industry, Soft Power.*

## GİRİŞ

İktisat Sosyolojisini, ekonomik fenomenin sosyolojik analizi olarak tarif edebiliriz. İktisat sosyolojisi, iktisada bir sosyolog gözüyle bakan; toplumsal, kültürel değişkenlerin iktisat üzerindeki belirleyici rolüne dikkat çeken bir disiplin olarak gelişmiştir. Manchester Okulunun etkisiyle ekonomi bilimi, sosyolojik içeriğinden uzaklaşarak Klasik İktisatçıların ekonomik konulara şekli ve soyut modeller şeklindeki yaklaşımını yöntem olarak benimsedi. Bu yaklaşıma, “Alman Tarihçi Okulu”ndan, “Marksist Politik Ekonomi” anlayışından, “Amerikan Kurumsal Okulu”ndan farklı eleştiriler geldi.<sup>1</sup> Bu ekoller, siyasi, tarihi, kültürel değişkenleri iktisat dışı bırakan evrensel nitelikli ekonomik kurallara dayalı iktisat anlayışını kabul etmezler. Ayrıca, sosyal olayları ekonomik boyutu ile ekonomik olayları da sosyal boyutu ile birlikte ele almanın doğru bir hareket noktası oluşturacağı fikrinden yola çıkarlar. 20.Yüzyılda endüstriyel sistemin gelişmesi ve dünya çapında karşılıklı bağımlılık ve etkileşim yaratmasıyla, toplumun kurumsal çerçevesinin ekonomi üzerindeki rolü kendini iyice hissettirerek İktisat Sosyolojisi kendini bağımsız bir disiplin olarak kabul ettirdi.

İktisat Sosyolojisi üretim, tüketim, mübadele, kıymet, gibi temel iktisadi süreçlerin sosyal ve kültürel yönlerine dikkat çekerek klasik ekonominin zaman ve mekan üstü soyutluğunu gidermek amacı taşıyordu. Özellikle II. Dünya Savaşından sonra ve küreselleşmenin hızlandığı 1980 sonrası yıllarda İktisat Sosyolojisi, küreselleşmenin sosyal ve kültürel yapıları çok derinden etkilemesi sonucu yeni açılımlar kazandı.

1980’lerden sonra hız kazanan *küreselleşme* olgusu, İktisat Sosyolojisine yeni konu başlıkları getirdi. Küreselleşme ile birlikte dünyanın ekonomik ve kültürel olarak birleştirilmesi projesi, toplumların yapısını, kültürünü, değerlerini dönüştürücü yönde bir etki yaptı. İktisada bir sosyoloji perspektifi getirmek gerekliliği kendini hissettirmeye başladı. Ulus-devlet, ulusaltı ve ulusüstü yapıların çözücü etkisine girerek “topyekün kalkınma” projesini uluslar arası piyasadaki rekabet baskısıyla eskisi gibi uygulayamaz hale geldi. Doğu Bloğunun yıkılması ile tüm Avrasya kıtası sosyal çözülmenin içine savruldu, Batıdaki refah devleti de rekabete ayak uydurmak için sosyal mutabakatı sağlayan politikalarından vazgeçmek zorunda kaldı. İşsizlik ve sosyal hizmetlerin kısılması Batı’da Keynesyen Refah Devleti’ne, Doğu’da merkezi plânlamaya,

<sup>1</sup> Mehmet Eröz. İktisat Sosyolojisine Başlangıç, İstanbul 1982, s.165-168

Üçüncü Dünya'da popülist-kalkınmacı modele dayanan nispeten istikrarlı toplumsal yapıları bir çok toplumda aynı anda sarstı.

Buna reaksiyon olarak Brüksel bürokrasi ve siyaset sınıfının Federal Avrupa Devleti modeli, milli çizgiye sahip, milli kimliklerden ve sosyal politikaların güvencesinden vazgeçmek istemeyen Avrupa orta sınıflarınca reddedildi. Milli endişe ile Avrupa bütünleşmesinin sınırları tartışmaya başlandı. Irkçılık ve refah şovenizmi sosyal taban buldu. Ayrıca küreselleşme, teknolojik bir dönüşüm de getirerek sosyolojiye yeni konu başlıkları yarattı: Kültür endüstrisi, tüketim toplumu, uluslar arası kayıtdışı ekonomi, mali operasyon, cemaat ekonomisi gibi kavramları gündeme girerek klasik iktisadın açıklayamadığı süreçlere dikkat çekti. Küreselleşme, iktisadi hayatın kültürle, politika ile sosyal yapı ile ne kadar iç içe olduğunu gösteren iyi bir örnektir. Saf iktisadi etkinlik anlayışıyla sosyal politikaları dışlayan ekonomik uygulamaların gelir dağılımını bozduğu, orta sınıflaşmayı zayıflattığı, yoksullaşmayı, işsizliği, dış ticaret açığını arttırdığı görülmektedir.

Halbuki, toplum sadece ekonomik değil aynı zamanda ve esas olarak sosyo-kültürel bir sistemdir. Sosyo-kültürel sistem **Pitirim Sorokin**'in tasnifine göre üç unsurdan oluşur: Anlamlar (meanings), değerler (values) ve kurallar (norms). Bu kuralları,değerleri,anlamları yaratan, işleten ve anlamlı etkileşimler içinde olanlar ise toplumun fertleri ve toplumu oluşturan gruplardır. O zaman, iktisadi olayları değerlendirirken bir iktisadi insandan (homo economicus) değil, sosyal bir insandan ve toplumsal reflekslerden bahsetmek gerekir. İktisat bilimi bu açmaz ve çelişkilerden bugün kurtulmak istemektedir. Ucuz işgücü ve yüksek kur teşviki ile toplam ihracatı arttıran bir uygulama gelir dağılımında uçurumlar yaratarak sosyal çözülmeye ve bu çözülmeyi getireceği dışsal maliyetlere neden olabilir. Toplumu soyut bir rekabet ortamına sokmaya yönelik tedbirler, küçük ve orta boy işletmelerin iflasına, toplumun birliğini tehdit edecek bir işsizliğe neden olabilir. Faiz, kur, enflasyon parametlerine göre belirlenecek bir parasalcı (monetarist) uygulama toplumun üretici tabanını kemirebilir, etkinlik ve verimlilik kıstaslarına göre uygulanacak bir ekonomik model, toplumun kültürel belkemiği olan tabakaları veya rekabet etme yeteneği olmayan tabakaları mutlak yoksulluğa sürükleyebilir. Mukayeseli üstünlükler esasına göre kurulan bir dış ticaret ilişkisi ülkeyi dünya işbölümünde pasif ve bağımlı bir noktaya sürükleyebilir.

1980'lerin neo-liberal ikliminde ekonomiye sadece piyasa, kar, verimlilik, faiz, kur, borsa kriterleriyle bakan saf-iktisadi, piyasacı bakışım, 21. yüzyılda paradigma değişimi geçirerek yerini sosyal, kültürel değişkenlerin ve kayguların da yansıdığı bir iktisat paradigmasına bırakacağı görülmektedir. Nitekim, "davranışsal iktisat denen" iktisadın bir alt disiplininin doğuşu sebepsiz değildir. Çünkü neo-liberalizmin yol açtığı sosyal, insani ve kültürel maliyetler ve etkiler tartışılmaya başlanarak bu konuda zengin bir gündem ve literatür oluşmaktadır. 21.Yüzyılda İktisat Sosyolojisinin, paradigma olarak iktisat düşüncesine hakim olacağını saf iktisadi anlayışı temsil eden neo-liberalizmin yerini alacağını söyleyebiliriz. **Karl Polonyi**, piyasa medeniyetinin oluşumunu anlattığı "Büyük Dönüşüm" adlı kitabında piyasanın 19.Yüzyıldan itibaren toplumsalın sınırlarından, kayıtlarından kurtularak nasıl geliştiğini ve evrenselleştiğini anlatır. Bu kayıtlardan kopuş aşırı tepkisini yaratarak sosyalizmde somutlaşan piyasayı, ekonomiyi toplumsalın kontrolüne alma refleksini yaratmıştır. Aşırı uçlarda büyük insani ve sosyal maliyetler ödenmek istenmiyorsa, ekonomiyi insanın ve toplumun ihtiyaçlarından soyutlayacak pür iktisadi uygulamalardan da ekonominin dinamizmini, kişisel tercih ve hürriyetleri sınırlayacak totaliter uygulamalardan da kaçınmak için toplum-ekonomi ilişkisi ve dengesi üzerinde ısrarla durulmalıdır. 21. Yüzyılda pür iktisadi paradigmadan iktisat sosyolojisinin paradigmasına geçişin dinamiği burada yatmaktadır.

1980 sonrası Neo-Liberal devrim, tüm dünyada iktisat sosyolojisinin savunduğu tezlerin geri çevrilmesi manasına geliyordu. "Neo-Liberal programlar, 19. Yüzyılın sosyal Darwinizm tezlerine dönüşü içeriyordu. Kârın yegane ve yeterli iktisadi etkinlik kıstası olarak kabul edildiği, özel girişim ve rekabetin özgür bir toplumun temeli olduğunun vurgulandığı bu anlayışta, iktisadi öznelere faydacı mantıklarını bozan, çarpıtan önlemlerin büyümeye zarar vereceği iddiası merkezi bir yer teşkil ediyordu. Neo-Liberal ideoloji, iktisadi insan ve iktisadi toplum idealinin, tarih ve toplumdan bütünüyle arındırılıp, en aşırı noktalarına taşındığı ve bunun bir misyoner ruhu içinde dünyaya empoze edilmesine çalışıldığı, içinde bulunduğumuz dönemin ideolojisi işlevini gördü. Bunun sonucunda dünya şirketlerinin denetlediği üretim süreçleri ve piyasalar özerkleşerek küreselleştiler. Üretim süreçleri ve piyasalar, içlerinde yer aldıkları somut siyasal-toplumsal yapılardan özerkleşerek, salt kendileri merkezli küresel bir devinime girdiler".<sup>2</sup> Halbuki,

<sup>2</sup> Ahmet İnel, Neo- Liberalizm, İstanbul 2004, s.10-13

İktisadi insan ve iktisadi toplumu amaçlayan politikaların etkileri, iktisadi olduğu kadar ve daha fazla sosyal, kültürel süreçlerde kendini gösterdi.

İktisadi etkinlik ve verimlilik varsayımıyla sosyal harcamaların kesilmesi, sosyal güvenlik şemsiyesinin zayıflamasına, sağlık ve eğitim yatırımlarında kalite ve kantite olarak düşümlere, bebek ölümlerinin artmasına neden olarak eğitimsiz, sağlıksız, güvencesiz nüfus miktarını artırarak milletleşme sürecinin temeli olan beşeri sermayeyi bozmuştur. Devletin küçültülmesi projesi ise, kamu hizmetlerinde sosyal yapıyı çözülmeye uğratacak düzeyde niteliksizleşme yaratmıştır. Yüksek kâr vadeden sektörler dışında yatırım yapılmaması, devletin kalkınmayı yönlendirici rolünü de budamıştır. Gümrüklerin indirilmesi veya bütünleştirilmesi milli pazarı yabancı tekellerin kontrolüne geçirmiş veya yerli üreticilerin bayii, taşeron durumuna düşmesini sağlamıştır. Yabancı sermayenin sınırsız teşviki, stratejik sektörlerin ele geçirilmesi, kaynakların, üretim ve tüketim yapısının yabancıların talepleri doğrultusunda düzenlenmesine, yeni orta sınıf meslekler dünyasının, acenta işlevi gören taşeron faaliyetler lehine yer değiştirmesine neden olmuştur. Tarımın ihmali, temel besin maddelerinin fiyatlarının yükselmesine, kente iç göçün hızlanmasına, şehirlerde kapkaç ve gettolaşma eğilimlerinin artmasına neden olmuştur. Ekonominin ihracata yönlendirilmesi ile ucuz işgücü, yüksek kur kısılacına girilmiş, üretim ülke ihtiyaçlarına göre değil, uluslararası uzmanlaşma ve rekabet şartlarına göre yapılarak kaynak ve işgücünün en çok döviz getiren faaliyetlere çekilmesi ile milli kalkınma stratejisinden kopmalara sebep olmuştur.

Ekonominin büyüme, bölüşüm, bağımsızlık gibi politik arayışları önemsenmeyerek kamusal alanın çözülmesi veya zayıflaması sonucu cemaatleşme veya etnikleşme eğilimleri güç kazanmıştır. İktisadi kararlar, saf iktisadi mantığında düşünülmeyecek kadar toplumun sosyal ve kültürel yapısına bağımlıdır. Halbuki, saf iktisatın toplumsal amaç haline gelmesi ve iktisatın toplumdan, insandan, kültürden özerkleşmesi, "... İktisat dışı toplumsal faaliyet alanlarının iktisadi aklın ilkelerine tabi olmasını gerektirir. Bu ilkelerin içinde en önemlileri herhangi bir faaliyetin amacının son tahlilde bireyden belirlenmesi gerektiği (yöntemsel bireycilik) ve amaçtan ziyade benimsenen amaca en uygun iktisadi ve verimli aracın ne olduğunu tespit etmenin esas olduğudur (İktisadi akıl). İktisadi söylem, üretken faaliyetleri yüceltir. Toplumsallaşma alanı, iktisadi faaliyet olarak algılanır. Toplumsal saygınlık ve toplumsal güç bu alanın ya tekelindedir ya da denetiminde. Yaşamın diğer üç faaliyet biçimi olan siyasal, kültürel ve özel (aile, dostluk, aşk) faaliyetlerin hem varlık alanları

daralır hem de toplumsal anlamları budandır. Dayanışmanın yerini rekabet, varoluş anlamının yerini verimlilik, toplumsal insanın yerini bir üretim aracı olarak algılanan birey alır”.<sup>3</sup>

Ülkemizin de dahil olduğu ülkeler grubunda, *egosantirik* (benmerkezci) insan değil; *sosyosantirik* (toplum merkezli) insan tipi esastır. Toplumsal saygınlık ve güçte ekonomik ölçüler değil başka kültürel meziyetler aranır. Bu nedenle, iktisadi kültürel, sosyal politik içeriğinden ayırarak uygulanan iktisadi politikalar çözülmeye ve yabancılaşmaya neden olmaktadır. “Genellikle mühendis iktisatçılarla iktisadın sosyal boyutunu ihmal eden pozitif iktisatçılar bundan dolayı yanılığa düşmekte, ön görülen hedeflere de varılamamaktadır. İktisadın kurumsal çerçevesi, iktisat sosyolojisi ile genişletilmediği sürece sorunlar yıllarca tartışılmakta ve kısır bir döngü içine girilmektedir”.<sup>4</sup> Özetlemek gerekirse, “iktisada insanın dışında sadece mal ve para akımı olarak bakış eksiktir”.<sup>5</sup>

İktisat Sosyolojisi literatüründe saf piyasa etkinliğini ve değişim değerini esas alan yaklaşımla insan, kültür, toplum değişkenlerine bağlı, kullanım değerini ön plana çıkaran anlayış ve paradigmlar yoğun felsefi ve metodolojik tartışmaları ile İktisat Sosyolojisine yeni açılımlar getirmektedir.

Aynı tartışma Avrupa Birliği içinde de yapılmaktadır. ABD'nin temsil ettiği Anglo-Sakson Kapitalizmine karşı Almanya-Fransa-Japonya modellerinde değişik biçimde ortaya çıkan Ren Kapitalizmi, farklı iktisadi varsayımlardan hareket etmektedir. **Anglo-Sakson modeli**, kısa vade, yüksek kar, esnek fakat güvencesiz işgücü, bireysel risk ve yenilik, borsa merkezli sermaye birikimi, minimum yasal düzenleme ve sosyal güvenlik, ucuz göçmen işgücü, düşük tasarruf, tüketime dayalı büyüme ile karakterize edilirken Avrupa merkezli **Ren Modeli** ise, uzun vade, istikrarlı kar, geniş sosyal güvenlik ağı, mesleki eğitime dayalı emek, toplumsal mutabakat, banka merkezli sermaye birikimi, ayrıntılı yasal düzenleme, vatandaşlık ilişkisi ile tanımlanan işgücü, ulusal rekabet ve iş imkânları yaratan kısmi korumacılık ile tanımlanmaktadır. Michel Albert, “Kapitalizm kapitalizme karşı” adlı eserinde Doğu Bloğu'nun yıkılması ile bir tehdit olmaktan çıkan sosyalizm yerine kapitalizmin bu iki modeli arasında bir rekabet yaşanacağı tezini savunmaktadır. Ren Modeli, İktisat Sosyolojisinin kabul ve varsayımlarından hareket eden bir modelle ortaya çıktığı için altının

<sup>3</sup> Ahmet İnsel, aynı eser, s.342

<sup>4</sup> Mustafa Erkal, Sosyoloji, İstanbul 2004,s.74

<sup>5</sup> aynı eser,s.66

dikkatle çizilmesi gerekmektedir. İki ayrı modelin bu savaşı, işletmede insanın, toplumda pazarın, uluslar arası iktisadi hayatta yasal düzenin yeni konularında farklı iki sitemin değerlerini karşı karşıya getirecektir.<sup>6</sup>

M. Albert, göçmen politikaları, sosyal güvenlik, yoksulluk, ücretler, vergi politikaları, mesleki eğitim ve gelişim konularında, sigorta-bankacılık sistemi konularında anılan farklı iki modelin farklı tavır alışlarını analiz etmiştir<sup>7</sup> “Komünizmin çöküşü, iki kapitalizm arasındaki karşıtlığı gün ışığına çıkartıyor. Bunlardan biri olan yeni Amerikan kapitalizmi, bireysel başarı ve kısa vadeli mali kazanç üzerine bina edilmiştir. Diğeri, Renli olan, Almanya merkezlidir ve Japonya örneği gibi toplumsal başarıya, oydaşmaya, uzun vade kaygısına değer verir...olaylara biraz mesafeli ve yukarıdan bakıldığında yeni ideolojik mücadelenin birinci devresinde artık komünizmle kapitalizmin değil, fakat yeni Amerikan Kapitalizmiyle Renli Kapitalizmin karşı karşıya geleceği görülecektir.”<sup>8</sup>

Küreselleşmenin yarattığı etki ve süreçler İktisat Sosyolojisinin konuları içine girmekte ve yeni açılımlar sağlamaktadır. Özetle, “küreselleşme yalnızca çokuluslu şirketleri, Amerikancılığı ve seçkinler arasında kurulmuş ulusaları bağlantıları temsil etmekte kalmıyor, aynı zamanda IMF, Dünya Bankası, Birleşik Devletler ve Avrupa Topluluğu gibi kurumların bu ülkelerde kapitalist değerleri sistemli olarak beslemelerine ve kapitalizme geçiş sürecine gözcülük etmelerine de işaret ediyor. Milyonlarca insanın temel ekonomik ve kültürel haklardan yoksun kalması, karmaşa içinde bir idare tarzının doğması, şiddet ve yoksulluğun artması, toplumsal ilişkilerin parasallaşması ve seks endüstrisinin yaygınlaşması ise bu sürecin önemli sonuçlarından bazıları.”<sup>9</sup> Örnek olarak Avrasya coğrafyasında yeni zenginlerin çokuluslu şirketler, IMF, bankacılık sistemi ve diğer kurumların temsilcileriyle girdikleri yakın ilişkiler ile gerçekten küreselleştikleri ve dünyalarının genişledikleri yoksulların ise geçinmek için girdikleri etnik, cemaatsal ve mafyatik ilişkilerin toplumsal dokuyu, alttan etnik-mafyatik kayırmacılığa; elitlerin üstten kozmopolitik yabancılaşmaya açarak çözdüğü görülmektedir. Bu tasvir, İktisat Sosyolojisine dayalı anlayışın bölge istikrarı için önemini göstermektedir.

<sup>6</sup> Michel Albert, Kapitalizme Karşı Kapitalizm, İstanbul 1992,s.30

<sup>7</sup> aynı eser.s.13-23

<sup>8</sup> aynı eser.s.29

<sup>9</sup> Joma Nazpary, Sovyet Sonrası Karmaşa, Kazakistanda Şiddet ve Mülksüzleşme, İstanbul2004,s.269

Küreselleşmenin neden olduğu sosyal etkileri Kazakistan'da yaptığı alan çalışmasında tespit eden Nazpary, sürecin ortak yönlerini ifade etmiştir.<sup>10</sup>

- Bir yanda servetlerin öte yanda yoksulluğun birikmesiyle gündeme gelen toplumsal kutuplaşma,
- Gündelik hayatın toplumsal dokusunun parçalanması, şiddet, etnik gerilimler ve iç göçlerin toplumların tamamlayıcı özellikleri olmaya başlaması,
- Devlet mallarının özelleştirilmesi, sanayisizleşme, ücret kesintileri, tarımın çökmesi, eğitim ve sağlık altyapılarının bozulması,
- Fiyatların dolara bağlanması,
- Suç ekonomilerinin, gölge devletlerin oluşması ve sermayenin para aklama yoluyla ülkeden kaçışı,
- Bir tarafta ihracat yönelimli diğer tarafta çokuluslu firmalarca kârlı görülmeyip durgunlaşan tarım ve sanayi sektörlerinden oluşan ikili bir ekonomik yapı.

İktisat Sosyoloji ile Kültür Sosyolojisinin kesiştiği noktada “Kültür Endüstrisi” kavramı ve “Kitle Kültürü”, literatüre yeni açılımlar getiren bir başka konu başlığı olarak ön plana çıkmaktadır. Kültürün, endüstrileşmesi ile doğası tamamen değişmektedir. Milli gelirin artması ile veya küreselleşme ile üretim ve tüketim yapıları değişim göstermekte, zorunlu mallardan kültürel mallara doğru kayan bir tüketim yapısı meydana gelmektedir. Boş zamanın de verimliliğe bağlı olarak artmasıyla kültür endüstrisinin ihtiyaç duyacağı pazar derinleşerek gelişmektedir. Kültür, bu noktadan sonra ekonomi politiğin bir alt başlığı olarak incelenmelidir. Çünkü, kültürel ürünler-film, vcd, dvd, dergi, TV programları, bilgisayar oyunları vb- milli ve milletlerarası piyasada, aynı bir mal gibi satılmak amacıyla üretilmekte, dolanmakta, bölüşülmekte ve tüketilmektedir. Tüm iktisadi malların yaşadığı süreçlere artık kültürel ürünler de tabi olmaktadır. Kültür endüstrisi, daha geniş ve kalabalık bir kitle tarafından tüketilmesine dayalı kültür ürününü pazarlayabilmek için ortak paydayı genişletmek dolayısı ile kültürü yüzeyselleştirmek, hızlı ve çabuk tüketilir hale getirmek zorundadır. Bu süreç, kültürün doğasını, tüketim kültürü ve popüler kültür ekseninde değiştirmektedir. Kültür unsurlarını endüstrileştiremeyen

---

<sup>10</sup> aynı eser.s.281



ülkeler, hem kendilerini iyi tanıtamamakta, kültür endüstrisi gelişmiş ülkelerle rekabet edememekte ve tasfiye olmaktadır. Bu ülke ve kültürler, sadece alıcı ve tüketici konuma sürüklenmektedir. Gerek elitist-yüksek kültür gerek ulusal kültürler, kültür endüstrisi şirketleri tarafından piyasada satılmak için üretilen kültür karşısında gerilemekte, özellikle genç nesiller, sosyalleşmesini ve kimliklerle özdeşleşmesini bu kültürün ürettiği modeller çerçevesinde yapmaktadır. Bu da bir kültürel yabancılaşma doğurmaktadır. Formal eğitim ve aile, bu kitle kültürü karşısında etkisizleşmektedir. Gerek kültürün artık bir gider değil getirisi olan bir sektör haline gelmesi, ve piyasanın taleplerine göre biçimlenmesi ile işlevini değiştirmesiyle İktisat Sosyolojisi, kültür endüstrisi kavramını ve yarattığı etkileri incelenmesi gereken bir alan olarak değerlendirmiştir. Bu çerçevede, Birmingham Üniversitesi'nde kültürel biçimler, kurumlar ve onların toplumla ve toplumsal değişme ile ilişkileri konusunda doktora çalışmaları merkezi olan "Center Contemporary Cultural Studies" (CCCS- Çağdaş Kültürel Araştırmalar Merkezi) kurulmuştur.<sup>11</sup>

"Küresel sistemlerin en yenisi ve kapsam açısından evrensel olmaya en yakın olanı Küresel Kültür Piyasasıdır". Filimler, televizyon, radyo, müzik, dergiler, oyunlar ve eğlence parkları küresel görüntülerle küresel düşleri yayan araçlardır."<sup>12</sup> Batı, 21. Yüzyılda en etkili hakimiyetini kültür endüstrisi ile tamamlayacaktır. Stratejide, bu çerçevede yeni yaklaşımlar geliştirilmekte, Yumuşak Güç (Soft Power) kavramı kilit bir kavram olarak Harvard Üniversitesi profesörlerinden Joseph Nye tarafından stratejik bir anlam yüklenerek kullanıma sokulmuştur. Kullanmayla yıpranan ve çeşitli düzeylerde tepki çeken sert güce (Hard Power) karşılık kültür endüstrisi kullanılarak yaratılacak yumuşak gücün önemini formüle etmiştir. Batı dünyası, özellikle multi-medya devrimi olarak adlandırabileceğimiz iletişim ve bilgisayar teknolojisinin imkânlarıyla kültürel hegemonyasını daha da pekiştirmiştir. 1989'da ABD, kültür paketlerinden yaklaşık 8 milyar dolar ticaret fazlası sağladı. Bu miktar, kültür endüstrisi sektörünü o yıl, gıda ve havacılık-uzay sektörlerinin ardından üçüncü duruma getirdi.<sup>13</sup>

**J. Schumpeter**'in iktisadi faaliyetin esas unsurunun artık üretim değil; icat-yenilik (Innovation) olduğu tespiti, kültür endüstrisinde kendini en somut biçimde göstermektedir. Mantığı gereği, kültür endüstrisi, sermaye döngüsünü

<sup>11</sup> Michele Mattelart, İletişim Kuralları Tarihi, Çev.Merih Zillioğlu, İstanbul 1998, s.84

<sup>12</sup> Richard Barnet, John Cavanagh, Küresel Düşler, İstanbul 1995, s.3

<sup>13</sup> aynı eser, s.11

ve hızını arttırabilmek için devamlı yeni imajlar, ürünler, anlayışlar yaratmak zorundadır. Bunun için de varolanı eskitmek ve yenisi ile ikame etmek gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Kültür endüstrisi, en çok ciro yapan sektörlerden biri olarak, sosyalleşme şartlarını okul ve ailenin aleyhine olarak ele geçişi ile, yumuşak güç politikalarının öncü gücü olarak, görseelliği esas alan yapısıyla yazılı (textual) kültürü geriletmesi ve kültürün doğasını değiştirici fonksiyonu ile incelenmesi gereken en önemli konu başlığını oluşturmaktadır.

Bu kısa çalışmada değinilen noktaları özetlersek şu yargılara ulaşabiliriz: İktisat sosyolojisinin ortaya koyduğu, toplum, kültür ve insan merkezli ekonomik analiz metodu, şu an hakim olan klasik ekonomi anlayışından daha kavrayıcı bir insan- toplum- ekonomi açıklaması getirmektedir. Globalleşme ile tüm toplumlarda yaşanan değişimlerin yarattığı olumsuzluklar, İktisat Sosyolojisinin analiz tarzıyla tespit edilecek ve çözülecek karmaşıklıktadır. Bu çerçevede, önümüzdeki dönemde belirtilen yönde bir paradigma değişikliği beklenebilir. Alain Mine, “Yeni Ortaçağ (Le Nouveau Moyen Age) adlı kitabında küreselleşmenin etkisi ile ortaya çıkan sosyal geçiş ve çözülme döneminin Ortaçağın belirsizliklerle, krizlerle, kontrolsüz gri alanlarla, ilkel ideolojilerle ve kargaşa ile dolu ortamına benzediği yorumunu yaptıktan sonra İktisat Sosyolojisinin bakış açısıyla ancak kavranabilecek, 21. yüzyıl toplumlarının bir şekilde çözmesi gereken sorunları şu şekilde tespit eder: Kentsel sorun, örgütlü suç, mali spekülasyon, etnik gettolar, göçmen akımı. Avrupa Birliği içinde yapılan Ren Kapitalizmi, Anglo-Sakson Kapitalizmi tartışması da sunduğu teorik zenginlik itibarıyla bu konuda önemli ipuçları sunmaktadır.

Küreselleşme olgusu, sosyo- kültürel yapı üzerinde yarattığı dönüşümle, İktisat Sosyolojisi'nin en önemli ve belirleyici konu başlığı olmayı sürdüreceğini göstermektedir. Ayrıca, bu sürecin bir yansıması olarak gelişen Kültür Endüstrisi olgusunun, kültürü endüstrileştirerek ekonomik süreçlere tabi kılmasının ve bu kültürün yeni bir sosyalleşme süreci olarak işlemeyle oluşan toplum üzerindeki güçlü ve kalıcı etkisi, İktisat Sosyolojisi'nin değerlendirme alanına girecek önceliği taşımaktadır.

**KAYNAKÇA**

- ALBERT, Michel: Kapitalizme Karşı Kapitalizm, İstanbul 1992
- BARNET, Richard, CAVANAGH John: Küresel Düşler, Çev. Gülden Şen, Sabah Yayınları, İstanbul 1995
- ERKAL, Mustafa: Sosyoloji, Der Yayınları, İstanbul 2004
- ERÖZ, Mehmet: İktisat Sosyolojisine Başlangıç, Filiz Kitabevi, İstanbul 1982
- İNSEL, Ahmet: Neoliberalizm, Birikim Yayınları, İstanbul 2004
- MATTELART Armand: İletişim Kuramları Tarihi, Çev. Merih Zıllıoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul 1998
- NAZPARY, Joma: Sovyet Sonrası Karmaşa, Kazakistan'da Şiddet ve Mülksüzleşme, İstanbul 2004
- NYE, Joseph: Yumuşak Güç, Çev. Rayhan İnan Aydın, Elips Yayınları, Ankara 2005